

# Hrdinovia Slovenskej národnej banky v SNP

August  
2019



NÁRODNÁ  
BANKA  
SLOVENSKA  
EUROSYSTEM



# Slovenská národná banka a povstanie

Vážené dámy a páni, milí hostia,

v týchto dňoch si pripomíname 75. výročie vypuknutia Slovenského národného povstania, ktorým sa slovenský národ prihlásil k demokratickým hodnotám a tradíciám Európy. Dlhý čas sa úmyselne zabúdalo, či skôr zamlčovalo, že sa do príprav povstania výraznou mierou zapojili aj zamestnanci našej právnej predchodkyne, Slovenskej národnej banky, na čele s guvernérom Imrichom Karvašom. Účasť zamestnancov národnej banky na povstaní prispela k zabezpečeniu dostatočných finančných zdrojov pre povstaleckú armádu a zabezpečila bezproblémový chod štátnych úradov, priemyselných podnikov a podobne.

Aby sme si lepšie uvedomili podiel slovenských národohospodárov na prípravách povstania, musíme sa vrátiť hlbšie do minulosti. Po vyhlásení Slovenského štátu, 14. marca 1939, nastalo rýchle vytvorenie jeho ústredných orgánov. Už 4. apríla 1939 vznikla Slovenská národná banka v Bratislave ako centrálna banka štátu. Prvým guvernérom banky sa na návrh Mikuláša Pružinského stal profesor Imrich Karvaš, uznávaný národohospodár a pedagóg. Imrichovi Karvašovi a jeho spolupracovníkom

sa v zložitých vojnových podmienkach premyslenou menovou a reštriktívnou úverovou politikou podarilo udržiavať dlhý čas neuveriteľne silnú slovenskú korunu. Stabilitu meny sa snažili podporiť aj prísnou cenovou, mzdovou a zásobovacou politikou. Z tohto dôvodu Imrich Karvaš okrem funkcie guvernéra zastával v rokoch 1942 - 1944 významnú funkciu predsedu Najvyššieho úradu pre zásobovanie.

Vedenie banky na čele s Imrichom Karvašom sa snažilo posilniť stabilitu meny aj vytváraním devízových a zlatých rezerv, pričom sa podarilo zachrániť zlaté rezervy pre obnovenú Československú republiku. Počas rokov 1941 až 1945 získala Slovenská národná banka viacerými transakciami s Ríšskou bankou v Berlíne a Švajčiarskou národnou bankou v Berne väčšie množstvo zlata, ktoré v roku 1944 doplnila zlatom ťaženým na Slovensku. Koncom roka 1945 vlastnila banka takmer 7,5 ton menového zlata. Na príkaz Imricha Karvaša boli tieto zlaté rezervy deponované v švajčiarskych bankách. Slovenská národná banka z dôvodu ochrany svojich menových rezerv zatajovala skutočné zásoby menového zlata. V jej bilanciách bolo na strane aktív pod položkou zlato vykazované iba zlato s celkovou hmotnosťou 1,4 tony. Toto zlato vyťažené na Slovensku bolo 13. mája 1944 na príkaz Imricha Karvaša odvezené do trezorov Ríšskej banky vo Viedni a následne preúčtované na depozitný účet vo Švajčiarskej národnej banke. Menové zlato v celkovej hmotnosti 5,7 ton, ktoré získala Slovenská národná banka už spomínanými devízovými transakciami s Ríšskou bankou v Berlíne a so Švajčiarskou národnou bankou, viedla zakamuflované na účte „rôzne aktíva“. Obávala sa zneužitia zlata Nemeckom aj domácim režimom.

Evakuácia zlata z územia Slovenska bola súčasťou plánu hospodárskych organizátorov povstania. Ďalším krokom bolo presunutie zásob platidiel do predpokladaného centra povstania. Na pokyn guvernéra Karvaša už od začiatku marca 1944 bola pod zámienkou evakuácie v banskobystrickej a ružomerskej

filiálke Slovenskej národnej banky sústredená väčšia časť zásob platidiel banky v hodnote 3,850 miliardy slovenských korún, kým v centrále v Bratislave a ostatných filiálkach zostalo len 2,1 miliardy slovenských korún. Filiálka v Banskej Bystrici mala najvýhodnejšiu geografickú polohu ako evakuačné miesto pre ostatné filiálky a aj najlepšie trezorové vybavenie. Imrich Karvaš ako predseda Najvyššieho úradu pre zásobovanie presunul v prospech povstania pohonné hmoty a rozdal obyvateľstvu zásoby na tri mesiace vopred. Do kariet hospodárskym organizátorom Povstania hral aj vývoj bojových operácií. Priame ohrozenie Bratislavy a juhozápadného Slovenska náletmi spojeneckého letectva v júni 1944 a vyhlásenie východného Slovenska za frontové územie podnietili presun peňažných prostriedkov, surovín a ďalších materiálových zdrojov na stredné Slovensko, čo podporovali aj národohospodári spojení s režimom a vládni predstavitelia.

Po vypuknutí Slovenského národného povstania zostal Imrich Karvaš v Bratislave. Prostredníctvom švajčiarskeho generálneho konzula Maxa Grässliho sa snažil zablokovať slovenské devízové a zlaté rezervy banky uložené vo Švajčiarsku. Po vykonaní týchto opatrení čakal vo svojom byte na spojku, ktorá ho mala odvieť na povstalecké územie. Večer 3. septembra 1944 ho však zatklo gestapo, pričom ho postupne väznilo vo Viedni, Brne a Berlíne. Napriek tomu, že sa gestapu nepodarilo dokázať Imrichovi Karvašovi väčšinu obvinení, vo februári 1945 bol odsúdený na trest smrti a iba zázrakom sa mu podarilo prežiť.

Od prvých hodín po vypuknutí SNP 29. augusta 1944 správa povstaleckých financií prešla na filiálku Slovenskej národnej banky v Banskej Bystrici. Na jej čele stál ďalší člen domáceho odboja Karol Markovič. Spolu s Viliamom Paulínyim zastával funkciu povereníka Slovenskej národnej rady pre financie a od 5. septembra funkciu jeho zástupcu. Slovenská národná rada usmerňujúca život na území ovládanom povstaleckým vojskom svoj-

im nariadením č. 17 zo dňa 14. septembra 1944 dočasne poverila filiálku v Banskej Bystrici výkonom všetkých práv a povinností Slovenskej národnej banky. Toto nariadenie súčasne stanovilo podriadenosť všetkých filiálok a pobočiek filiálke v Banskej Bystrici, čím sa prakticky vytvorili dve riadiace centrá banky pracujúce nezávisle od seba. K pôvodným siedmim zamestnancom banskobystrickej filiálky hneď v prvých dňoch pribudli viacerí úradníci z bratislavskej centrály (Ján Pull, Ľudovít Kováčik, Jozef Ševčík a ďalší). Ich rady posilnili aj úradníci ústrednej učtárne evakuovanej v Rajeckých Tepliciach a filiálok v Žiline a Ružomberku. Početný stav pracovníkov povstaleckej Slovenskej národnej banky sa postupne rozrástol na štyridsať.

Centrála povstaleckej národnej banky v Banskej Bystrici, spolu s filiálkami v Ružomberku a Žiline, financovala potreby Veliteľstva 1. československej armády aj civilnej správy sumou vo výške takmer pol miliardy slovenských korún. Po priblížení sa frontu k Banskej Bystrici rozhodlo Predsedníctvo SNR o odsune drahých kovov deponovaných v banskobystrickej filiálke mimo územia Slovenska, pretože sa obávali ich odvečenia do Nemecka. Z tohto dôvodu boli v polovici októbra (okolo 23.00 hodiny 14. októbra 1944) letecky dopravené do Moskvy. Zásielku drahých kovov do Moskvy sprevádzali dvaja úradníci Slovenskej národnej banky - Ľudovít Kováčik a Jozef Ševčík. Tieto kovy sa v roku 1947 vrátili do Československa.

Viacero úradníkov banky sa priamo zapojilo do bojov ako členovia povstaleckej armády. V tejto súvislosti treba spomenúť najmä úradníka centrály v Bratislave Ivana Hrušovského, ktorý v Slovenskej národnej banke pracoval od roku 1939 ako úradník Hlavného ústavu. V roku 1943 sa oženil s Vladimírou Hochmanovou. 4. septembra 1944 „prerušil službu v banke“ a odišiel do Banskej Bystrice, kde vstúpil do povstaleckého vojska. Po potlačení povstania prešiel so svojou jednotkou cez hrebeň Nízkych Tatier na Liptov s úmyslom spojiť sa s postupujúcou sovietskou

a československou armádou. 8. novembra však neďaleko Nemeckej Ľupče zahynul počas bojov s nemeckými vojskami.

Podobný osud stretol aj ďalšieho úradníka – Ondreja Černáka, ktorý v Slovenskej národnej banke pôsobil od roku 1941 ako úradník Hlavného ústavu v Bratislave. Po vypuknutí povstania vstúpil do povstaleckého vojska a pôsobil ako nadporučík delostreleckého pluku v Brezne. Po potlačení povstania sa skrýval v horách neďaleko Čierneho Balogu. Začiatkom decembra sa vrátil do Brezna k rodine, kde sa skrýval u sestry Márie. V noci z 10. na 11. decembra ho však zatkli príslušníci gestapa. Po krátkom výsluchu na Okresnom súde v Brezne ho spolu s ostatnými väzňami dňa 12. decembra o 4 hodine ráno odviezli nákladnými autami na poľné povstalecké letisko Rohozná-Krtičná a zastrelili, pričom telá obetí boli zahrabané do zákopov poľného letiska. Až po dlhšom čase bolo pozostalým dovolené previezť telá obetí a riadne ich pochovať. Po Ondrejovi Černákovi zostala vdova Margita Černáková, päť a pol ročná dcéra Magdaléna a až po smrti Ondreja Černáka sa 14. júla 1945 narodil jeho syn Ondrej.

Po zatknutí Imricha Karvaša gestapom bol zastupovaním guvernéra poverený člen bankovej rady Anton Mederly. V tejto funkcii pôsobil len do 23. októbra 1944, keď bol na post guvernéra vymenovaný riaditeľ Tatra banky Rudolf Kubiš.

Po potlačení povstania došlo na istý čas k paralyzovaniu činnosti filiálky v Banskej Bystrici. Po obsadení mesta nemeckým vojskom 28. októbra 1944 prevzali kľúče od trezorov filiálky príslušníci bezpečnostnej polície SS, ktorí ich v zapečatenej obálke odovzdali prezidentovi Jozefovi Tisovi. Obvod úradovne filiálky Banská Bystrica tak na dlhší čas zostal bez možnosti finančných dotácií štátnym úradom a peňažným ústavom. Vedenie Slovenskej národnej banky nariadilo vyšetrenie príčin a dôsledkov "mimoriadnych udalostí". Revízná komisia vyslaná do Banskej Bystrice a Ružomberka vyčíslila škody spôsobené počas povsta-

nia v sume vyše 486 miliónov slovenských korún. Komisia zároveň vyšetrovala aj účasť jednotlivých zamestnancov banky na povstaní. Postupne vypočula všetkých úradníkov, ktorí nastúpili späť do služby. Zvolila veľmi zhovievavý postoj, lebo postihy boli len mierne, a to obmedzenie výplat niektorých pôžitkov.

K potrestaniu účasti úradníkov Slovenskej národnej banky na povstaní oveľa razantnejšie pristúpili štátne orgány ľudáckeho režimu a predstavitelia nemeckej brannej moci. Už 4. novembra 1944 predsedníctvo vlády svojim listom označilo väčšinu zamestnancov filiálky v Banskej Bystrici za nespoľahlivých a žiadalo ich okamžitú výmenu, čo však vedenie banky odmietlo. V krátkom čase došlo k represiam a zatýkaniu zo strany Štátnej bezpečnosti a gestapa. V piatok 17. novembra 1944 bol zatknutý prednosta banskobystrickej filiálky Karol Markovič. Po výsluchoch na Krajskom súde v Banskej Bystrici ho odviezli do Bratislavy a odtiaľ do koncentračného tábora Mauthausen, kde sa mu podarilo prežiť.

Tolko šťastia však nemal ďalší úradník Slovenskej národnej banky Július Vagač, ktorý nastúpil do služieb Národnej banky Československej v roku 1931. V roku 1934 sa oženil s Jaroslavou Klenkovou, pričom sa im postupne narodili štyri deti (Alexander Jaroslav, Svetozár Milan, Dagmar a Ľudmila Mária). Po vzniku Slovenskej národnej banky pracoval ako úradník Hlavného ústavu v Bratislave. Pretože zabezpečoval tlač slovenských bankoviek v tlačiarňi v Prahe a v Giesecke & Devrient v Lipsku, mal povolenie cestovať do Protektorátu a Nemeckej ríše s čiastočnou diplomatickou imunitou. Z toho dôvodu ho príslušníci domáceho odboja poverovali transportom tajnej pošty a financií, a pôsobil aj ako spojka guvernéra Karvaša, ktorý mu často zveroval „zvláštne úlohy“. 15. marca 1945 ho však zatklo gestapo priamo v budove Slovenskej národnej banky na Štúrovej ulici v Bratislave a 31. marca odviekli do Nemecka, kde za neznámych okolností pravdepodobne zahynul.



Väčšina úradníkov Slovenskej národnej banky, ktorí sa zapojili do povstania, sa po roku 1945 zapojili do obnovy a riadenia vojnou zničeného hospodárstva. Mnohí z nich dosiahli významné posty v bankovníctve. V prvých rokoch po vojne sa pri obsadzovaní týchto postov dôsledne presadzovala zásada parity. Napríklad Karol Markovič po návrate z koncentračného tábora ako zástupca Komunistickej strany Slovenska spoločne s Jánom Michalíkom, zástupcom Demokratickej strany, riadil činnosť Oblastného ústavu Národnej banky Československej. Ľudovít Kováčik, ktorý sa v roku 1944 zúčastnil prevozu slovenského zlata do Moskvy, sa v roku 1948 stal generálnym riaditeľom Tatra banky a následne hlavným riaditeľom Slovenskej Tatra banky v Bratislave.

Po nástupe komunistického režimu vo februári 1948 došlo k prvej vlne perzekúcií, ktorá najprv postihla príslušníkov odboja z Demokratickej strany. Vo všetkých dôležitých štátnych orgánoch začali pôsobiť tzv. akčné trojky, ktorých úlohou bolo očistiť banky „od nepriateľských a nespoľahlivých živlov“. Ani členstvo v Komunistickej strane Slovenska však nebolo zárukou úspešnej kariéry. Po upevnení moci komunistami nastali v Československu série politických procesov, ktoré postihli aj vysokých funkcionárov komunistickej strany. V prostredí centrálnej banky politické procesy súviseli s neutešeným menovým vývojom po roku 1948, ktorý bol poznačený silnou infláciou, budovaním zbrojného a hutného priemyslu a stratou západných trhov.

Tento vývoj vyústil až do drastickej peňažnej reformy v roku 1953, ktorá výraznou mierou postihla široké vrstvy obyvateľstva. Na základe vykonštruovaných obvinení bol Karol Markovič odsúdený za trestný čin úkladov proti republike na dlhé roky väzenia. Počas uväznenia prišiel za tragických okolností o svoju manželku, známu slovenskú spisovateľku Vieru Markovičovú-Zátуреckú. Po prepustení z väzenia zostal ako invalidný dôchodca bývať v rodnom dome v Radvani. S pomocou rodiny

sa staral o tri dcéry. V roku 1968 bol čiastočne rehabilitovaný, jeho úplné oslobodenie spod obžaloby sa podarilo dosiahnuť až v roku 1980.

Podobným smutným smerom sa uberal osud guvernéra Imricha Karvaša. Po oslobodení pomáhal pri ekonomickej obnove Slovenska. Napriek očakávaniám odbornej verejnosti ho nemeňovali do čela slovenského bankovníctva. Venoval sa práci na Právnickej fakulte Univerzity Komenského (v rokoch 1947 – 1948 bol jej dekanom) a v roku 1947 dokončil svoje najvýznamnejšie vedecké dielo Základy hospodárskej vedy. Po februári 1948 bol prenasledovaný a niekoľkokrát väznený. Odmietol spoluprácu s komunistickým režimom, bol krivo obvinený zo špionáže a velezrady a odsúdený na 17 rokov odňatia slobody. Amnestovaný bol v roku 1960 a úplne rehabilitovaný až v roku 1969. K oceneniu jeho zásluh došlo až po páde komunistického režimu. 3. januára 2001 prezident Slovenskej republiky udelil prof. Imrichovi Karvašovi štátne vyznamenanie SR Pribinov kríž I. triedy, in memoriam.

Dejiny Slovenska v 20. storočí sú plné diskontinuitných zlomov a protirečení, objavujú sa v nich však aj také okamihy, ako bolo Slovenské národné povstanie. Svojim humanistickým a demokratickým poslanstvom dokázalo v podmienkach Slovenskej národnej banky pod vedením guvernéra Imricha Karvaša zjednotiť všetkých jej zamestnancov, ktorí napriek odlišnej ideologickej, politickej a náboženskej orientácii spoločne bránili slovenské hospodárske záujmy, národné hospodárstvo a bohatstvo vytvorené jeho ľuďom. To si v búrlivých časoch vojny vyžadovalo veľkú dávku osobnej statočnosti a odvahy, aj keď viacero úradníkov banky zaplatilo najvyššiu cenu za svoju odvalu.



Národná banka Slovenska